

De creatieve leerkracht

Vandaag de dag ontkom je er als leerkracht niet aan: naast taal, rekenen en wereldoriëntatie staan vaardigheden als ICT-geletterdheid, probleemoplossend vermogen en samenwerken – beter bekend als de vaardigheden van de 21e eeuw – geagendeerd op onderwijsconferenties en in de teamvergadering. En dat geldt ook voor de vaardigheid creativiteit. In dit artikel gaan we op zoek naar 'de creatieve leerkracht'. Wat kenmerkt ze, wat drijft ze en hoe ziet hun onderwijspraktijk eruit?

David van der Kooij is adviseur met betrekking tot creativiteit in onderwijs en organisatie

Anouk Wissink is leerkracht en intern begeleider aan OBS de Lappendeken in De Steeg

Een gestructureerde aanpak geeft de nodige houvast om met creatieve vaardigheden aan de slag te gaan

Het begrip creativiteit kan op verschillende manieren worden uitgelegd. Binnen het onderwijs wordt creativiteit traditioneel uitgelegd als expressief, kunstzinnig en verbonden aan vakgebieden als tekenen en handvaardigheid. Minder vaak wordt met creativiteit bedoeld op vaardigheden als flexibel denken en vindingrijkheid binnen alle disciplines, dus ook bijvoorbeeld in wetenschap en technologie. Het Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling (SLO) doelt op dat laatste en spreekt van het 'bedenken van nieuwe ideeën en deze kunnen uitwerken en analyseren'. Denk aan onderzoekers die experimenteren met een nieuw soort kunsthuid of aan een leerling die onderzoekt hoe je water van het ene vat in het andere kunt overhevelen. SLO constateert dat creativiteit nauwelijks aan bod komt in 'de kerndoelen basisonderwijs' of methodes. De praktijk laat echter zien dat leerkrachten in hun lessen wel degelijk aandacht besteden aan creatieve vaardigheden (Thijs et al., 2014). Interessant is de vraag: Hoe? En wat levert het op?

The creative mindset

De Britse hoogleraar *education* Teresa Cremin heeft antwoorden op deze vragen. Zij heeft onderzoek gedaan naar wat de karakteristieke eigenschappen zijn van de leerkracht die creativiteit – in denken en gedrag – stimuleert en uitstraalt. Haar team interviewde tientallen leerkrachten in *primary* (basis-) en *secondary* (voortgezet) onderwijs en observeerde hen in de klas. Het betrof leerkrachten die door training en ervaring al vertrouwd waren met creatieve ontwikkeling in de onderwijspraktijk. Wat onderscheidt hen in houding en gedrag? Zijn daar patronen in te ontdekken?

Bij al deze leerkrachten werd min of meer dezelfde houding ten opzichte van creativiteit vastgesteld: zij onderkennen en koesteren de waarde van creativiteit voor de menselijke ontplooiing en streven ernaar creativiteit in anderen – leerlingen en collega's – te stimuleren en te bevorderen; zij hebben *the creative mindset* (Cremin et al., 2009). Om deze mindset te 'verkrijgen' moesten zij op zoek gaan naar hun eigen creativiteit en de nodige onzekerheden overwinnen die komen kijken bij het in de praktijk brengen van deze mindset in hun lessen. Informatie en scholing waren daarbij onontbeerlijk. Het belangrijke inzicht daarbij is dat een vaardigheid als creativiteit – die we vaak koppelen aan vrijheid in denken en doen, of zelfs aan chaos – zich ook uitstekend leent voor instructie en een gestructureerde aanpak (Sternberg, 2003).

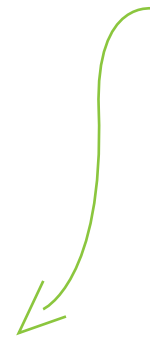
Tijdens het meer recent uitgevoerde praktijkexperiment 'Het Ideeëntoestel' met creatieve interventies voor het basisonderwijs gaven de deelnemende leerkrachten dit ook aan: een gestructureerde aanpak – ondersteund door uitgewerkte lesbrieven – geven de nodige houvast om met creatieve vaardigheden in de klas aan de slag te gaan (zie ook 'Nieuwsgierigheid stimuleren', JSW 99-05 (januari 2015)).

Pedagogische vertrekpunten

De *creative mindset* uit zich in houding en gedrag van de leerkracht. Het onderzoek van Cremin et al (2009) wees uit dat daarbij telkens vier pedagogische aspecten een rol spelen: **Nieuwsgierigheid**: Leerkracht en leerling verwonderen zich, stellen vragen en speculeren hardop. Er is tijd en ruimte om op zoek te gaan naar verschillende antwoorden.

Kinderen krijgen in toenemende mate zeggenschap over hun eigen leerproces

Vincent van den Hoogen

Verbinding: Lesstof wordt relevant gemaakt door verbinding te zoeken met de wereld van het kind, hun interesses en voorkeuren. Ook worden andere mogelijkheden verkend.

Originaliteit: Nieuwe ideeën en onverwachte gebeurtenissen zijn hefboom voor *avontuurlijk* leren: het oplossen van problemen en het zien van nieuwe mogelijkheden

Eigenaarschap: Kinderen krijgen in toenemende mate zeggenschap over hun eigen leerproces. De leerkracht instrueert, stuurt en faciliteert op passend wijze.

Het denkproces activeren

In het volgende praktijkvoorbeeld zien we hoe de vier pedagogische vertrekpunten in samenhang aan bod komen tijdens de lesactiviteit 'De Alleskan' en zo het creatieve denkproces wordt gestimuleerd.

Leerlingen van combinatiegroep 3/4 van OBS De Lappendeken in de Steeg krijgen een semi-abstracte afbeelding aangeboden ('Kan met drie tuiten' van Klaas Gubbels) met de vraag:

wat stelt dit voor? De kinderen zijn nieuwsgierig naar deze 'betekenisloze' vorm en gaan spontaan op zoek naar antwoorden. Na een aantal verschillende alternatieven (zoals benzinepomp, vuur, olifant met drie snuiten) stukt het denkproces. De leerkracht activeert het denkproces door het stellen van gerichte vragen die vier bekende creatieve denkvaardigheden (Ward et al., 2010) stimuleren: (1) *flexibel associëren* (bijpassende vragen kunnen zijn: Waar moet je aan denken als je dit ziet, hoort of voelt? Wat heeft nog meer zo'n kleur of vorm?), (2) *analogieën herkennen en gebruiken* (Waar heeft dit overeenkomst mee? Ben je zoiets al eens eerder tegengekomen?), (3) *anders waarnemen* (Wat zou dit nog meer kunnen voorstellen?) en (4) *ombeelden* (Waar kan dit allemaal in veranderen?). Doelgerichte begeleiding motiveert om steeds meer antwoorden te bedenken waar het aantal eerst begrensd leek door de reikwijdte van spontane creativiteit (hier in de betekenis van *divergend vermogen*). De 'Kan met drie tuiten' verandert zo in 'de Alleskan'.

Foto's: Anouk Wissink

Bied in groepjes
natuurlijk materiaal
aan en laat leerlingen
op eigen wijze
betekenis geven aan de
materialen

Een week later wordt de oefening herhaald met een object: een wonderlijk gevormde tak. Hier vervallen de kinderen eerst in het benoemen van voor de hand liggende antwoorden die vooral gekoppeld worden aan het materiaal: hout, boom, bos. De leerkracht stelt opnieuw de gerichte vragen om het denkproces te activeren waardoor veel meer verschillende antwoorden worden genoemd, zoals indianentooi, paardenmanen, kam.

Opvallend in bovenstaand praktijkvoorbeeld is te zien dat vondsten van de ene leerling de andere weer 'lostrekken' waar ze waren vastgelopen. Zo ontdekken ze nieuwe associatieve paden in hun geheugen. Dergelijke divergentievaardigheden zijn zeer waardevol tijdens alle activiteiten waarbij onderzoek en exploratie een rol spelen en vormen een belangrijk onderdeel van creatieve denkprocessen.

Verbinding en betekenis

Na de oefening met de tak en een speel-pauze krijgen de kinderen in tafelgroepjes een verzameling natuurlijk materiaal aangeboden (bijvoorbeeld dennenappels, schelpjes, steentjes, takken en bladeren in verschillende vormen). Op tafel liggen vellen papier uitgespreid waarop de kinderen 'een museum' of uitstalling van de materialen gaan maken. De leerlingen maken al snel groepjes van de materialen: eerst op basis van eenvoudige en bekende criteria (soort, grootte), maar al gauw worden spontaan andere verbanden gemaakt. Er ontstaan bijvoorbeeld een eiland, een kaart vanwaar de materialen gevonden zouden kunnen zijn, sieraden, nieuwe diersoorten en een opgezet skelet van een dinosaurus. De kinderen geven op eigen wijze betekenis aan de materialen in deze

vrije opdracht. De leerkracht observeert, stelt vragen en vermijdt bewust waardeoordelen als 'wat mooi!' Voorbeelden van dergelijk onbevooroordeelde vragen zijn: Wat heb je hier gemaakt? Wat kun je nog meer bedenken? Wat past hier nog meer bij? Wat heb je het eerst gedaan? Hoe kwam je op dat idee? Hier staat het proces voorop, het kind maakt zelf de keuzes en bepaalt het uiteindelijke resultaat. Het creatieve brein is het meest gebaat bij niet bevooroordeelde omstanders (Amabile, 1996). De activiteit wordt afgerond met een bezichtiging en reflectie op de keuzes die het kind gemaakt heeft om tot zijn of haar resultaat te komen. Vragen die daarbij kunnen helpen zijn: Kun je ons vertellen waarom je dit zo gemaakt hebt? Wat vind jij bijzonder aan een werkstuk van een ander kind? Nu je dit allemaal gezien hebt, zou je iets anders gedaan hebben? En waarom? Vind jij dat ook?

De suggestie kan gewekt worden dat het in het praktijkvoorbeeld 'slechts' gaat om een les in beeldende vorming. Maar de essentie ervan is gelegen in het denken en handelen dat we terugzien in alle processen die met creativiteit en *onderzoekend leren* te maken hebben en de vaardigheden die erbij komen kijken: verwonderen, ontdekken, experimenteren, construeren, presenteren en reflecteren komen erin aan bod. We kunnen in plaats van een kunstwerk een gebruiksvoorwerp als startpunt voor deze les nemen. De resultaten komen niet in een museum terecht maar de kinderen bedenken machines met verrassende functie en werking. Ze kunnen worden uitgewerkt met wat er in de technieklles wordt geleerd. De beschrijving van een dergelijke activiteit – *Het 1000&1 Dingen-Ding* – is te vinden op de website van het Ideeëntoestel

(Van der Kooij & Wissink, 2012), zie www.ideeentoestel.nl Een leerkracht (groep 8) van OBS De Kring in Haarlem merkte na afloop van deze activiteit op: 'Dit vinden de kinderen een geweldige les, dat komt ook door de versterkende factoren *samenwerken* en *bouwen*. Samenwerken was hierin heel belangrijk, de leerlingen hielpen elkaar om *verder te denken en te komen*'.

De vier pedagogische aspecten die Cremin benoemt komen terug in de genoemde activiteiten.

Allereerst **nieuwsgierigheid** opwekken met een vreemde afbeelding of voorwerp en die nieuwsgierigheid verdiepend gebruiken door *vragen* te stellen en de leerlingen uit te dagen om met veel verschillende nieuwe mogelijkheden te komen (de onderzoekende en divergerende fase van het creatieve proces). **Verbindingen** ontstaan door betekenis te geven in de vorm van een museumopstelling (of machine), gemaakt naar eigen inzicht van de leerling (creatie en **eigenaarschap**). Verbinding wordt ook gemaakt tussen de materialen onderling door overeenkomsten te zoeken (categoriseren) en te verbeelden, wat uiteindelijk een **originele** (vaak verrassende) en betekenisvolle opstelling in het geïmproviseerde museum of een bijzonder apparaat oplevert.

Opbrengsten

De leerkrachten die aan het onderzoek van Cremin deelnamen, verklaren dat lesgeven vanuit hun passie voor creativiteit, veel mogelijkheden geeft om ondernemend en vindingrijk te zijn in het vormgeven van hun onderwijs, met als gevolg verhoogde voldoening in het werk. Leerling en leerkracht gaan met meer plezier en betrokkenheid aan de slag omdat er plek is voor

vernieuwing en verbinding. De motivatie voor lesgeven en leren stijgt en brengt naar hun mening uiteindelijk hogere leeropbrengsten (Cremin et al., 2009). Dit sluit ook aan op een constatering van leerkrachten die werken met 'Het Ideeëntoestel' (zie ook JSW 99-05, januari 2015), al doende werden zij zich bewust van de brede betekenis van creativiteit en dat juist dát de leerling motiveert om zich van kanten te laten zien die de leerkracht nog niet eerder in die leerling had waargenomen, zo blijkt uit de volgende uitspraak: '(...) om te zien dat kinderen anders kunnen zijn dan je denkt en verwacht'. ●

Kijktips

- TEDTalk van Ken Robinson 'How Schools Kill Creativity', ga naar www.ted.com/talks/ken_robinson_says_schools_kill_creativity
- Filmpje over creatief denken in onderwijs: 'De Allestak', ga naar www.leraar24.nl/video/3195

VERDER LEZEN!

- Smith, K. (2012) *How to be an explorer of the world – een draagbaar museum* (ned. Editie). Houten-Antwerpen: Unieboek/Het Spectrum. Een boek bomvol met 'opdrachten' over nieuwsgierigheid en verwondering.
- Kanstad Johnsen, A. (2014). *Kobe maakt een museum*. Rijswijk: De Vier Windstreken. Prentenboek over verzamelen, categoriseren en presenteren.
- Van der Kooij, D. (2013). *Het Grote Vindingrijkboek – Zo leer je kinderen creatief denken!* Nieuwolda: Leuker.nu
- Robinson, K. (2013). *Buiten de lijntjes. Herontdek je creativiteit*. Houten-Antwerpen: Unieboek/Het Spectrum.

LITERA TUUR!

- Amabile, T.M. (1996). *Creativity in context: update to the social psychology of creativity*. Oxford: Westviewpress.
- Cremin, T., Barnes, J. & Scoffham, S. (2009). *Creative teaching for tomorrow, fostering a creative state of mind*. Deal, Kent: Future Creative.
- Sternberg, R.J. (2003). The development of creativity as a decision-making process (pp. 91-138). In: Sawyer, K.R. *Creativity and development*. New York: Oxford University Press.
- Thijs, A., Fisser, P., & Van der Hoeven, M. (2014). *21e eeuwse vaardigheden in het curriculum van het funderend onderwijs*. Enschede: SLO.
- Van der Kooij, D. & Wissink, A. (2012). *Het 1000&1 Dingen-Ding*, beschikbaar via <http://bit.ly/1NldMA1>
- Ward, T.B. en Kolomyts, Y. (2010). Cognition and creativity (pp. 93-112). In Kaufman, J.C. & Sternberg, R.J. *The Cambridge handbook of creativity*. New York: Cambridge University Press.

**hét vakblad
voor het
basisonderwijs**

Wil je meer lezen?
Neem dan nú een proefabonnement!

KLIK HIER

JSW biedt maandelijks een stevig aanbod van vakkennis dat direct aansluit op de innovatie in het onderwijs en dit vertaalt naar de praktijk van alledag. Elke editie brengt een gevarieerd overzicht met praktische (overzichts)artikelen, methodebesprekingen of -vergelijkingen, ervaringen van leerkrachten met een bepaalde aanpak of werkwijze en interviews met onderwijsgeevenden en deskundigen.

Werk je in het (speciaal) basisonderwijs of ben je (pabo)student? Ontvang JSW geheel vrijblijvend en inclusief toegang tot het digitale archief, drie maanden lang voor slechts € 13,50! Zo blijf jij als professional helemaal op de hoogte!

Meer weten? Ga naar www.jsw-online.nl of bel 088-2265243